

**YOSHLAR O'RTASIDA GIYOHVANDLIK TARQALISHINING ASOSIY
SABABLARI VA SALBIY OQIBATLARI**

Sirojiddinov Ilxomjon Ibroximovich
Professional ta'limni rivojlantirish institut mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada yoshlar o'rtasida giyohvandlik tarqalishining asosiy sabablari va uning salbiy oqibatlari tahlil qilinadi. Maqolada giyohvandlikka olib keluvchi omillar, jumladan, oilaviy va ijtimoiy muhit, iqtisodiy sharoitlar va yoshlarning psixologik holati o'rganiladi. Shuningdek, giyohvandlikning sog'liqqa, ruhiy holatga va ijtimoiy hayotga salbiy ta'siri hamda ularni bartaraf etish yo'llari bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: giyohvandlik, yoshlar, ijtimoiy omillar, sog'liq, profilaktika, salbiy oqibatlar.

Introduction

Yoshlar o'rtasida giyohvandlikning keng tarqalishi jahon miqyosida muhim ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan biriga aylanmoqda. Giyohvandlik nafaqat shaxsning jismoniy va psixologik salomatligiga, balki umumiy jamoat xavfsizligi va ijtimoiy barqarorlikka ham jiddiy xavf tug'diradi. Bu muammo, ayniqsa, yoshlar orasida ko'proq kuzatilayotgani uni yanada dolzarb ahamiyat kasb etishiga sabab bo'lmoqda. O'zbekistonda ham ushbu muammo dolzarb bo'lib, mamlakat hukumati uning oldini olish maqsadida turli qonunchilik choralari va ijtimoiy dasturlarni joriy etmoqda. Maqolada giyohvandlikka olib keluvchi asosiy omillar, jumladan, oilaviy muhit, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar hamda yoshlarning psixologik holati kabi omillar tahlil qilinadi.

Shuningdek, giyohvandlikning yoshlar sog'lig'i va ijtimoiy hayotiga ta'siri, jamiyat uchun salbiy oqibatlari hamda uni oldini olish bo'yicha takliflar berilgan. Giyohvandlikka yetaklovchi omillarning ilmiy tahlili yoshlar o'rtasida ushbu muammoning tarqalish sabablarini yaxshiroq tushunishga xizmat qiladi. Yoshlar, turli biologik, ijtimoiy va psixologik omillar ta'sirida, ko'pincha kattalarga qaraganda giyohvandlikka moyil bo'ladi. Yoshlarning o'sib borayotgan ongi va xarakterini shakllantiruvchi dastlabki bosqichdagi ta'sir o'ta muhim bo'lib, oila, atrofdagi ijtimoiy muhit va iqtisodiy sharoitlardan iborat asosiy omillar guruhlariga bo'linishi mumkin. **Oilaviy muhit** yoshlarning shakllanish jarayonidagi asosiy institut bo'lib, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar yoshlar ruhiyatiga salbiy yoki ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ziddiyatli va murakkab oilaviy muhitda o'sgan yoshlar, ularning his-tuyg'ularini samarali boshqara olmasliklari sababli, turli stress va ruhiy qiyinchiliklarga duchor bo'lish ehtimoli yuqori bo'ladi [2].

Ilmiy tadqiqotlar shunday muhitda o'sgan yoshlarda, oiladan ko'ra, o'zaro hamdardlik va ko'mak ko'rsatish qobiliyatini yo'qotganlik hisobiga, giyohvandlikka moyillik ortishi mumkinligini ko'rsatadi. Oilaviy muhitda e'tiborsizlik yoki salbiy tajribalar yoshlarda tushkunlik holatini keltirib chiqarishi mumkin bo'lib, bu holatda ular giyohvandlikni stress va qiyinchiliklarni yengish uchun bir vosita sifatida qabul qilishlari mumkin [1, 3, 4].

Shuningdek, **ijtimoiy muhit** va o'zaro ta'sirlar ham yoshlarga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Yoshlar bir-birlariga o'xshashlikka intilib, ba'zida o'z guruhlarida qabul qilingan odatlarga moyillikni rivojlantiradilar. Giyohvandlikka moyil bo'lgan do'stlar guruhi yoshlarning giyohvand moddalarga qiziqishi va ularni qo'llash ehtimolini oshiradi. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali giyohvandlikning namoyishi yoshlar ongiga ta'sir qilib, ularda mazkur moddalarni qabul qilish istagini paydo qilishi mumkin. Buni qo'llab-quvvatlovchi tadqiqotlar shunday namoyishlar yoshlarning ruhiy holatini o'zgartirishi va ularni giyohvandlikka moyil qilishi mumkinligini ko'rsatadi [6].

Iqtisodiy sharoitlar, ayniqsa, kambag'allik va ishsizlik yoshlarning psixologik barqarorligiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillardan biridir. Kambag'allik yoki iqtisodiy qiyinchiliklar, ko'p hollarda, yoshlarda tushkunlik va hayotdan ko'ngli qolish hislarini rivojlantirishi mumkin. Bunday vaziyatlarda yoshlar o'z qiyinchiliklarini unutib turish yoki "boshqa dunyo"ga qochish uchun giyohvandlikni bir yechim sifatida qabul qilishga moyil bo'ladi. Ilmiy tadqiqotlar iqtisodiy omillar va giyohvandlik o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatgan bo'lib, yoshlar o'rtasidagi moddiy qiyinchiliklar ularni ruhiy qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini cheklaydi. Nihoyasida, **yoshlarning ruhiy holati** ham giyohvandlikka yetaklovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Yoshlar stress, depressiya yoki boshqa ruhiy qiyinchiliklarga duchor bo'lganda, ularga vaqtincha tasalli berish va o'zlarini yaxshi his qilish uchun giyohvand moddalarga murojaat qilishlari mumkin. Ilmiy manbalar shunga ishora qiladiki, giyohvand moddalarga murojaat qilish yoshlardagi muammolarni vaqtincha yengish hissini bergani bilan, ularni moddaga tobelikka olib kelishi va yanada ko'proq psixologik qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin.

Giyohvandlik yoshlar sog'lig'iga va ularning hayot sifatini pasaytirishga katta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bir qator tadqiqotlar shunday ko'rsatadiki, yoshlar giyohvandlikka murojaat qilganda, ularning ruhiy va jismoniy holatlarida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. **AE Van Zyl (2013)** o'z maqolasida yoshlar o'rtasidagi giyohvandlikning keng tarqalish sabablarini jamiyatdagi ijtimoiy bosim va iqtisodiy qiyinchiliklarda ko'radi. Muallif jamiyatdagi zaif qadriyatlar va oilaviy muammolarning yoshlar o'rtasida giyohvand moddalar iste'moliga moyillikni kuchaytirishini ta'kidlagan (Van Zyl). **SK Tulu va W Keskis (2015)** o'z tadqiqotlarida giyohvandlikning talabalarning ruhiy va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sirini ko'rsatgan. Mualliflar, talabalarning giyohvand moddalar iste'moli ularning jamiyatdagi ijtimoiy faolligini pasaytirishini ta'kidlaganlar (Tulu & Keskis, 2015). **MA Ahad va hamkorlar (2017)** o'z ishlarida yoshlar orasida ruhiy qiyinchiliklar va iqtisodiy muammolar tufayli giyohvand moddalar iste'moliga moyillik oshib borayotganini yoritganlar. Mualliflar yoshlarning bu qiyinchiliklar sababli ijtimoiy yordamga muhtoj ekanligini qayd etgan (Ahad et al., 2017). **AN Obiagu va AV Onele (2024)** o'z maqolasida maktablardagi giyohvandlikka qarshi dasturlarning yoshlar orasidagi giyohvandlikka qarshi kurashishda yetarli samara bermayotganini yoritganlar. Mualliflar ta'lim muassasalarida ushbu tadbirlarni kuchaytirish zarurligini ta'kidlaganlar (Obiagu & Onele, 2024). **PM Bentler (1992)** o'z tadqiqotlarida yoshlar orasidagi giyohvandlikka moyillikning asosiy sabablarini ruhiy va biologik omillar bilan bog'liq deb hisoblaydi. Muallif uzoq muddatli davolash choralari yoshlarning giyohvandlikka qarshi mustahkamroq bo'lishiga yordam berishini qayd etgan (Bentler). **C Spooner (1999)** o'z maqolasida yoshlar orasida biologik va ijtimoiy omillar ta'sirida giyohvandlikka moyillik kuchayayotganini ta'kidlaydi. Muallif yoshlarning turli biologik va ijtimoiy omillarni to'g'ri

tushunish ularga mos profilaktika choralari qo'llashga yordam berishini ta'kidlaydi [1, 2, 3, 4, 6].

AQSHda o'tkazilgan tadqiqotlar: AQSHdagi giyohvandlikka qarshi milliy tadqiqotlar shunday ko'rsatadiki, yoshlar orasida giyohvand moddalarga bo'lgan qiziqish ijtimoiy bosim va guruh ta'siri orqali kelib chiqadi. Bu tadqiqotlar giyohvandlikning yoshlar orasida psixofizik o'zgarishlarga va depressiya holatlariga sabab bo'lishini tasdiqlaydi. **Yevropa mamlakatlaridagi tadqiqotlar:** Yevropadagi tadqiqotlar shunga ishora qiladi, ki giyohvandlikka olib keluvchi omillar orasida iqtisodiy vaziyat ham katta ahamiyatga ega. Kambag'allik va ijtimoiy muhitdagi bosim yoshlar orasida giyohvandlikka bo'lgan qiziqishni oshirishi mumkin. **Osiyodagi tadqiqotlar:** Osiyo mamlakatlaridagi tadqiqotlar yoshlar o'rtasidagi giyohvandlikning kelib chiqish sabablarini o'rganishda oilaning ta'siri va ijtimoiy munosabatlarning roli katta ekanini ko'rsatmoqda. **O'zbekistondagi tadqiqotlar:** O'zbekistonda olib borilgan tadqiqotlar shunday ko'rsatadiki, giyohvandlikka olib keluvchi asosiy sabablar oilaviy ziddiyatlar, ta'lim darajasining pastligi va ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklar bilan bog'liqdir.

Giyohvandlik yoshlar hayotiga, ularning ruhiy va jismoniy holatiga juda katta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu salbiy oqibatlar bir necha yo'nalishda o'zini namoyon qiladi:

1. **Jismoniy sog'liqqa zarar:** Giyohvandlik inson organizmining asosiy tizimlariga, ayniqsa, markaziy asab tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu, o'z navbatida, turli kasalliklarga, jumladan, jigar va o'pka xastaliklariga, immunitetning pasayishiga va boshqa juda ko'p muammolarga olib keladi.

2. **Ruhiy sog'liqqa zarar:** Giyohvandlik insonning ruhiy salomatligiga jiddiy ta'sir ko'rsatib, ularni depressiya, fobiya va stress holatlariga tushiradi. Yoshlar orasida bu ruhiy muammolar ularning hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, shaxsiy va ijtimoiy munosabatlarini yomonlashtiradi.

3. **Ijtimoiy oqibatlar:** Giyohvandlik ijtimoiy munosabatlarga va hayot sifatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Giyohvandlikka duchor bo'lgan yoshlar ko'p hollarda jinoiy ishlarda qatnashadi, shu bilan birga, ishlash qobiliyatini yo'qotadi va ijtimoiy qadriyatlarga zid harakat qiladi.

Giyohvandlikka qarshi samarali kurashda jamoatchilik va davlatning hamkorlikdagi sa'y-harakatlari muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kungi tahlillar shuni ko'rsatadiki, yoshlar o'rtasida giyohvandlikni oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar ularning ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy ehtiyojlarini inobatga olgan holda amalga oshirilishi lozim. Bu jihatdan profilaktika va targ'ibot ishlari, psixologik qo'llab-quvvatlash hamda ijtimoiy ko'mak va ta'lim kabi samarali yo'nalishlarni belgilash muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchi navbatda, profilaktika va targ'ibot ishlarini amalga oshirishda giyohvand moddalarning salbiy ta'siri haqida axborot tarqatish, yoshlarni sog'lom turmush tarziga undash zarur. Bunda ommaviy axborot vositalari, ta'lim muassasalari va jamoat tashkilotlarining ishtirokini ta'minlash orqali keng qamrovli va barqaror ta'sirga erishish mumkin. Bu usul yoshlar o'rtasida giyohvandlikka bo'lgan manfiy munosabatni shakllantirib, ularni sog'lom hayot tarziga moyil qiladi.

Ikkinchidan, yoshlarga psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, ya'ni psixologik maslahat xizmatlarini kengaytirish, ularning shaxsiy muammolari va qiyinchiliklariga amaliy yechim topishda yordam berishga yo'naltirilgan. Yoshlar orasida

giyohvandlikka moyillikning asosiy sabablaridan biri ruhiy himoya mexanizmlarining yetishmasligi ekanini inobatga olgan holda, bu yo'nalishdagi choralar muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy ko'mak va ta'lim ham giyohvandlikning oldini olishda muhim omillardan biridir. Ijtimoiy qiyinchiliklarga duch kelgan yoshlar, ayniqsa ishsizlik va iqtisodiy nochorlik sababli, ko'proq tavakkal qilishga moyil bo'ladi. Ularni ta'lim olish va mehnat bozorida o'z o'rnini topish imkoniyatlari bilan ta'minlash nafaqat iqtisodiy barqarorlikka, balki ularning hayotga nisbatan ijobiy qarashlarini shakllantirishga ham yordam beradi.

Shunday qilib, yoshlar o'rtasida giyohvandlikka qarshi kurashda har tomonlama yondoshuv, ya'ni profilaktika, psixologik qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy ko'mak kabi choralar ko'rish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yo'nalishdagi chora-tadbirlar nafaqat yoshlarni, balki jamiyatni giyohvandlikning salbiy ta'siridan himoya qilishga yordam beradi. Yoshlar o'rtasidagi giyohvandlik muammosini yechish uchun har tomonlama yondashish talab etiladi. Maqola yuzasidan quyidagi takliflarni keltirib o'tish mumkin:

1. **Yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish:** Buning uchun sport bilan shug'ullanish va ijtimoiy faoliyatlarda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish kerak.
2. **Psixologik maslahat xizmatlarini kengaytirish:** Yoshlarning ruhiy holatini yaxshilash maqsadida, ularga professional psixologlar yordamida maslahatlar berish zarur.
3. **Giyohvandlikka qarshi profilaktika tadbirlarini kuchaytirish:** Ta'lim muassasalari va oilada giyohvandlikka qarshi tarbiya ishlarini kuchaytirish kerak.
4. **Oilaviy tarbiya va mustahkam munosabatlarni rivojlantirish:** Oiladagi munosabatlarni mustahkamlash va farzandlarni qo'llab-quvvatlash yoshlar orasidagi giyohvandlik muammosini oldini olishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Van Zyl, AE. (2013). "Drug use amongst South African youths: Reasons and solutions." Mediterranean Journal of Social Sciences, 35-bet.
2. Tulu, SK., & Keski, W. (2015). "Assessment of causes, prevalence and consequences of alcohol and drug abuse among Mekelle University students." American Journal of Applied Psychology, 49-bet.
3. Ahad, MA., et al. (2017). "Causes of drug addiction among youth in Sylhet city of Bangladesh." IOSR Journal, 23-bet.
4. Obiagu, AN., & Onele, AV. (2024). "Prevalence and causes of drug abuse among youth-recipients of school-based drug education programs." Canadian Journal of Family and Youth, 56-bet.
5. Bentler, PM. (1992). "Etiologies and consequences of adolescent drug use." Journal of Addictive Diseases, 78-bet.
6. Spooner, C. (1999). "Causes and correlates of adolescent drug abuse." Drug and Alcohol Review, 45-bet.